

İSLAM VE DİĞER MEDENİYETLERİN ENGELLİYE BAKIŞI

Salim ÖZER
Yrd. Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
salimozer@erciyes.edu.tr

Öz

Yalnız bizim dilimiz Türkçe’de değil diğer birçok dilde de engelli ve engellilik anlamına gelen birden fazla sözcük bulunmaktadır. Arapçada’ da engellileri isimlendirmede zaman zaman farklı kelimeler kullanılmıştır. Özürlü insanların, herkes gibi eşit hak ve hukuka sahip olmaları insan olarak en doğal haklarıdır. Fakat, bu tür insanlar sahip oldukları özürlerinden dolayı temel ihtiyaçlarını karşılamada sayısız zorluklar ve güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu kişiler, karşılaştıkları engeller sebebiyle kendilerini yalnız hissetmelerinin yanında, içinde yaşadıkları toplum tarafından yanlış anlaşıldıklarını düşünmektedirler. Geçmişten günümüze engellilere karşı negatif ayrımcılık, istismar, dışlanma, bir eğlence aracıymış gibi kullanma ve benzeri kötü davranışlar reva görülmüştür. Mesela tarih boyunca bazı ırklar örneğin; zenciler, Yahudiler, kadınlar, etnik ve dinsel gruplara mensup kişilerin maruz kaldıkları haksızlıklar basın yayın organları tarafından daha etkin olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Antik çağdan 16. ve 17. asra kadar engelliliğin başlıca sebebi, çevrede var olduğu kabul edilen kötü ruhlar, şeytanlar ve bunların olumsuz etkileridir. Bazı filozofların ileri sürdüğü gibi, yeryüzündeki canlı varlıklar sıralamasında engelliler en alt tabakada gösterilmişlerdir. Biz, bu makalemizde engelliler ki hakkında çözüm önerilerimize geçmeden önce, Antik tarihe bakıp bu insanların içinde yaşadıkları toplumlar tarafından mâruz bırakıldıkları menfi davranış ve tutumları göz önüne getirerek günümüzdeki konularıyla bir kıyaslama imkânı da bulma fırsatı yakalamış olacağız ve kısaca da olsa eski medeniyetlerde, İslam medeniyetinde ve ayrıca Selçuklulardan günümüzde ülkemizdeki engellilerin durumlarından bahsedeceğiz.

Anahtar kelimeler: Engelli, özürlü, antik, tarih, İslam, medeniyet, Selçuklu.

FROM THE PERSPECTIVES OF ISLAM AND OTHER CIVILIZATIONS:

THE PEOPLE WITH DISABILITY

Abstract

Not only in our Turkish language but also in the other languages there are several terms and words that meanings disabled and disability. It is also used different words that means the disabled people in Arabic. The people with disabilities must have equal rights and rule of law as well as every body. It is the most natural rights as human beings like

everyone else. But unfortunately these people have been facing numerous challenges and difficulties in their daily lives because of their disability.

For example: throughout the history suffered persons some breeds such blacks, and Jews, and women, belonging to religious groups or e.t.c. by injustices have been expressed by the publications more effectively. The main cause of disability from ancient times until the 16th and 17th centuries, the evil spirits that are considered in around, demons and the effects of these negative. Some philosophers put forward that in the ranking living beings all of the earth, disabilities are as substratum.

In this article it is examined the negative attitudes and behaviors of the societies against to the people with disabilities. We will be found the possibility and opportunity to make a comparison of those attitudes with the current position of those behaviors today. In addition it is dealt with the social situation of people with disabled people since the beginning of the ancient times to the present day specially Seljuk period and Islamic civilization of today. We will be offered some solutions related to current problems about them.

Keywords: Disabled, antique, history, Islam, civilization, Seljuks.

Giriş

Yalnız bizim dilimiz Türkçe’de değil diğer birçok dilde de engelli ve engellilik anlamına gelen birden fazla sözcük bulunmaktadır. Örneğin; Türkçe’de ‘engelli, özürlü, sakat’ sözcükleri aslında aralarında anlam farklılığı olmakla birlikte aynı anlama gelmek üzere de kullanılmaktadır. Genelde tüm engellileri ifade etmek için yaşanan karmaşa belirli engelli tipleri için de geçerlidir. Örneğin; kör, âma, görme engelli, görme özürlü, az gören, vb. gibi sözcükler burada sayılabilir. Bu sözcükler, değişik anlamlar taşıdıkları gibi yer yer aynı anlama gelmek üzere de kullanılabilirler.¹

Arapçada’ da engellileri isimlendirmede zaman zaman farklı kelimeler kullanılmıştır. Eskiden özürlüler için ‘çökkün’ manasına gelen {المُعَدِين} kelimesi kullanılırken, sonraları özür sahibi manasına gelen ذوي {العاجز } kelimesi güçsüz, sakat manasına gelen {العاجز } sözcüğü de kullanıla gelmiştir. Günümüzde, toplumun bu tür insanlara bakış açıları olumlu yönde değişmesi sebebiyle bu insanlar için ‘hapsetme, değiştirme ve engellemek’ manasına gelen {المَعْوَق} kelimesi, kullanılmıştır.² Engelli bireyler için ‘kör, felçli, geri zekâlı’ gibi aşağılayıcı isimler yerine, güzel isimler bularak hitap etmek şüphesiz engelliler üzerinde olumlu etki yapacaktır. Burada unutmamalıyız ki; İslam Dini insanlara güzel isimler takma ve onlara öyle seslenmeyi teşvik etmiş kötü, alay edici isimler vermekten ise bizi sakındırmıştır.³

¹ <http://www.msxllabs.org/forum/tip-bilimleri/211811-engellilik-nedir-engelli-kime-denir.html#ixzz2Hb1Yr0My>.

² Muhammed b. Ebî Bekr er-Râzî, Mutâru’s-Sihâh, İst. 1967,(avk) md.

³ Kaddûmî, Mervan, “Hukuku’l-Muâk Fi’ş-Şeriatî’l-İslamiyyeti”, Mecelletü Camiatî’n-Necâh Li’l-Ebhâs, (sos.bilm.), sayı:18, 02, 2004, s. 517.

Özürli insanların, herkes gibi eşit hak ve hukuka sahip olmaları insan olarak en doğal haklarıdır. Bunun yanı sıra, onlarında sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının varlığı gayet tabiidir. Fakat, bu tür insanlar sahip oldukları özürlerinden dolayı temel ihtiyaçlarını karşılamada sayısız zorluklar ve güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Bu kişiler, karşılaştıkları engeller sebebiyle kendilerini yalnız hissetmelerinin yanında, içinde yaşadıkları toplum tarafından yanlış anlaşıldıklarını düşünmektedirler. Ayrıca, etraflarında yaşayan insanlardan hak ettikleri ilgi ve alakayı bulamamaları sebebiyle menfi yönde etkilenmektedirler. Engelli şahıslar, adı geçen olumsuzluklardan kurtarmak başta devlet olmak üzere yaşadıkları toplumunda onlara yönelik görevidir. Bu nedenle, engel noksanlığına sahip kişilere insancıl, duyarlı, olumlu ve onları küçümsemeyen bir tarzda davranma bir insanlık görevidir.

Günümüz özürli bireylerin yaşamlarını eskiye nazaran daha konforlu ve rahat bir şekilde geçirebilmeleri için, sorunları üzerinde yapıcı ve yoğun olarak gidilmesi gerekmektedir.

Biz, bu makalemizde engelliler ki hakkında çözüm önerilerimize geçmeden önce, Antik tarihe bakıp bu insanların içinde yaşadıkları toplumlar tarafından mâruz bırakıldıkları menfi davranış ve tutumları göz önüne getirerek günümüzdeki konumlarıyla bir kıyaslama imkânı da bulma fırsatı yakalamış olacağız.

Tarih boyunca engelliler sadece içinde buldukları sosyo-ekonomik şartlardan değil bizzat sahip oldukları engelli hallerinden dolayı da ikinci sınıf vatandaş muamelesine tâbi tutulmuşlardır. Geçmişten günümüze engellilere karşı negatif ayrımcılık, istismar, dışlanma, bir eğlence aracıymış gibi kullanma ve benzeri kötü davranışlar reva görülmüştür. Eski dönemlerden bu güne insan onuruyla bağdaşmayan bu tür tutumlardan insanlığın kurtulması epeyce zaman aldığı gibi pek de kolay olmamıştır. Zira insanlarda engellilere karşı olan ön yargı, kişinin aklını, duygularını ve iradesini küçümsemeyecek derecede etkilemektedir.

Öte yandan zikretmekte yarar olduğuna inandığımız bir husus şudur: Tarih boyunca bazı ırklar örneğin; zenciler, Yahudiler, kadınlar, etnik ve dinsel gruplara mensup kişilerin maruz kaldıkları haksızlıklar basın yayın organları tarafından daha etkin olarak dillendirilmeye başlanmıştır. Fakat bunun yanında engelli kişilerin negatif ayrımcılığa ve kötü muameleye tabi tutulmaları düne göre az da olsa maalesef devam etmektedir. Engelli şahıslara karşı takınılan bu olumsuzlukların ve ayrımcılığın yeteri kadar medyada yer almaması bir problem olarak ortada durmaktadır.

Makalemizin bu kısmında, kısaca da olsa eski medeniyetlerde, İslam medeniyetinde ve ayrıca Selçuklulardan günümüzde ülkemizdeki engellilerin durumlarından bahsetmek istiyoruz.

Eski Medeniyetlerde Engellilerin Durumu

Bilindiği üzere, İslam medeniyetinden önceki toplumlarda genel itibariyle engellilik, bir uğursuzluk ve engellinin ebeveynlerinin yaptığı bir kötülüğün karşılığı olarak görülmektedir. Daha açık ifade ile ebeveynlerin işledikleri bir kötülük, Allah tarafından çocuklarının engelli olarak yaratılması inancıyla bir araya getiriliyor ve kötülük ile engelli çocuk arasında doğrudan bir ilişki kuruluyordu.

Antik çağdan 16. ve 17. asra kadar engelliliğin başlıca sebebi, çevrede var olduğu kabul edilen kötü ruhlar, şeytanlar ve bunların olumsuz etkileriydi.⁴

Aristonun (Aristotle, 384-323 mö) ileri sürdüğü yeryüzündeki canlı varlıklar sıralamasında engelliler en alt tabakada gösterilmişlerdir. Ona göre en uygun sıralama şöyle olmalıydı: En zirve tabaka Tanrının bulunduğu mevki ve en alt tabaka ise şeytanın bulunduğu mevkidir. Ara tabakalar ise Melekler, hayvanlar, insanlar ve insanların da en alt tabakasını oluşturan engellilere ayrılmıştır.⁵

Eski Yunan medeniyetinin bilim ve felsefe alanında insanlığa sunduğu yararları bir kenara koyarsak, onların felsefelerindeki hükümler olan yapı akılcılık, sınıf ayrımcılığı ve örnek insan olma felsefesiydi. Ancak onların sahip olduğu bu yaşam tarzının engelliler yararına onları küçük görmek ve dışlamaktan başka hiçbir şey sunmadığını da bilmek gerekir. Sokrates (Socrates, 469/399 mö.)'in düşünce yapısında, mükemmeliyetçilik felsefesi hâkimdi ve O'na göre her bireyin değeri, toplumdaki görevini en mükemmel şekilde yapmasıyla değerlendirilirdi.

Eflatun (Plato, 427/347 mö)'a göre, ülkede engellilerin bulunması ülkeye zarar teşkil etmekte ve ülkenin gelişmesine engel olmaktadır. Engellilerin evlenip üremeleri, ülkenin zayıf düşmesinin sebebi sayılırdı. O, özellikle akıl hastalarını kastederek şu sloganı ortaya atmıştır. "Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur." O, cumhuriyetin akıl ve sağlık hükümlerini üzerine kurulmasını düşünmekteydi. Bu düşünceden hareketle, engellilerin ülkenin dışına sürülmelerini, ülkelerine dönmelerine izin verilmemesini isteyerek, ülkede sadece zeki, üretebilen ve ülkeyi savunabilen insanların kalmasını amaçlamıştır.

Ispartalılar döneminde ise, kabul ettikleri 'toplum için en yararlıların kalması' kuralı gereğince, engellilerden kurtulmaları gerekmekteydi. Çünkü bu kişiler ilk başta kendilerini koruyamadıkları gibi içinde buldukları topluma yiyecek bulma veya avlanma hususunda herhangi bir katkıda

⁴ Kazzâfi, Muhammed Ramazan, "Sikolojiyyeti el-lâka", Cenzûr, Libya, 1988, s. 17-18; Ravi Malhotra, The Politics of the Disability Rights Movements, vol: 8 no: 3 (new series) whole no:31, 2001.

⁵ Elliy Macha, Disabled People and Discrimination, A Global Overview, www.wcc-coe.org.

bulunamadıkları için, en yakın akrabaları tarafından bile eziyete, işkenceye maruz bırakılırlardı. Onlardan kurtulmanın gerekçesi ise, kötü ruhlarla savaşmak, var olduğuna inandıkları sihri bozmak, kötü ruhları kovmak adı altında yapılırdı ve onların en kötü hava şartlarında dışarıda bırakılıp donarak veya nehre atılıp boğularak ölmeleri gerekir.⁶

Milattan sonra ikinci yüzyılda harpçi kimliği ile ünlenen Roma medeniyetinde ise, engellilerin vaziyeti diğer medeniyetlerdekinden daha iyi değildi. Mesela; yüzü görüntü olarak çirkin veya özürlü olan çocuk, babası tarafından çocuğunun köle veya palyaço olması, insanları eğlendirmesi için sokağa bırakılırdı.⁷

Firavunların ilk döneminde de, engelli çocuklardan kurtulma yönü tercih edilmektedir. Fakat zaman içerisinde Firavunların çıkardıkları kanunların engellileri koruyucu ve durumlarını iyileştirici bir şekil aldığı anlaşılmaktadır. Mesela; işitme duyusu zayıf olanların iyileşmesi için bitkilerden bazı ilaçları yapıp bunların engelli kişilerin sağlıklarına kavuşmasında kullanıldığı bilinmektedir.⁸

Çin ve Hint medeniyetlerinde, engellilerin durumunun diğer medeniyetlere nazaran daha iyi durumda olduğu bilinmektedir.⁹

İslamiyet Öncesi Semâvî Dinler ve Cahiliye Araplarında Engellilerin Durumu

Sevgi, kardeşlik ve barış mesajları içeren, toplum bireylerinin kendi aralarında yardımlaşmasını teşvik eden semâvî dinlerin gelmesiyle birlikte bir şekilde engelli sayılan bu kişilerin durumların da olumlu anlamda iyileştiği bilinmektedir.¹⁰

İslam öncesi Arap yarımadasında putperestlik inancının hakim olduğu bilinmektedir. Araplar, ayrı ayrı kabileler halinde yaşarlardı. Bu topraklarda yaygın olan kabilecilik yaşamı kabile fertlerinin güçlü olmasını gerektirmekteydi. Zira, kabilenin geleceği ve esenliği yetiştirdiği güçlü kabile fertlerine bağlı olduğu için engelli fertlere kabilede yer yoktu. Öte yandan Arapların yapı ve düşüncelerine güçlü olma duygusu hâkim olduğu için her kabile, fertlerinin sağlıklı ve engelsiz olmasıyla övünürdü.¹¹

Yakın geçmişte Hitler döneminde bile özellikle Almanya'da engelliler bırakın toplumdaki dışlanmayı, ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 14 Temmuz 1933 tarihinde çıkan bir yasaya göre, bedensel veya zihinsel

⁶ Efenceri, Yahya, "el-Etfâl Zevî'l-İhtiyâcâtî'l-Hâssa", Dimeşik, 1999, s.5; Kazzâfî, Muhammed Ramazan, a.g.e. s. 17-18.

⁷ Efenceri, Yahya, a.g.e. s. 5.

⁸ Ebunnasr, Mithat Muhammed, "Te'hîl ve Riâyeti'l-İlâka", Kahire, 2004, s. 151-152.

⁹ Ebunnasr, Mithat Muhammed, a.g.e. s. 151-152.

¹⁰ Ebunnasr, Mithat Muhammed, a.g.e. s. 151-152.

¹¹ Ebunnasr, Mithat Muhammed, a.g.e. s. 153.

engellilerin, bu durumlarını doğacak çocuklara da aktarmamaları için evlat sahibi olmaları yasaklanmıştır. Bu yasayla birlikte şizofren, manikdepresif, epilepsi, genetik görme engelliler, sağır, alkolikler ve doğuştan engelliler kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Engelli şahısları tespit etme adına yasa gereği özellikle diş doktorlarına, hemşirelere, masörlere, ebelere ve doktorlara tespit ettikleri vakaları devlete bildirme mecburiyeti getirilmiştir.¹²

İslam Dininde Engellilerin Durumu

İslam dini toplumun bütün fertlerine özel önem vermiştir. Ayrıca, İslam dini yardıma muhtaçlara ve engellilere her türlü kolaylığı göstermiştir. Dönemin şartları gereği ülke savunması önemli bir yer tutmasına rağmen özürsüzler bu mühim görevden muaf tutulmuşlar ve bu konuda gönüllerinin rahat olması ve herhangi bir eziklik duymamaları için onlar hakkında nâzil olan ayet-i kerime de şu ifadeler yer almıştır. { ليس على الضعفاء ولا على المرضى ولا على الذين لا يجدون ما ينفقون إذا نصحوا الله ورسوله ما على المحسنين } “Allah ve Rasûlü için (insanlara) öğüt verdikleri takdirde, zayıflara, hastalara ve (savaşta) harcayacak bir şey bulamayanlara günah yoktur. Zira, iyilik edenlerin aleyhine bir yol (sorumluluk) yoktur. Allah çok bağışlayan ve çok esirgeyendir.” Bu ayet-i kerime açıkça engelli sayılabilecek özrü olan insanların savaşa katılmama hakkına sahip olduklarını haber vermektedir.

İslamiyetin ilk dönemlerinde inen Abese suresine baktığımızda da fakir ve yoksul durumda fakat inançlı bir engellinin kadrinin, engelli olmayan ve zengin durumdaki inanamayanlara nazaran, Allah katında ne kadar yüce olduğunu görmekteyiz. Âmâ /görme engelli Abdullah b. Ümmi Mektûm (ö.14/635)’un hadisesi meşhurdur: Hz. Peygamber ileri gelen bir müşrik heyetle müslüman olmalarını ümit ederek görüşürken Abdullah gelir, Allah Rasûlü’nün eteğinden tutarak bir şeyler sormak ister, Hz. Peygamber konuşmaya ara vermek istemez. Abdullah ısrar edince Peygamberin rahatsızlığı yüz hatlarına yansır. Sahne, bir devlet başkanının büyük kazanımlar için en üst düzeyde bir diplomatik görüşme yaptığı bir sahnedir. Onun yaptığı şey yanlış değildir, ikna için saniyeler bile önemlidir. İşte engelliye önemseme çok önemli bir düzeyde ilgiye layık olduğundan Allah, elçisini tam o anda uyarmıştır.¹⁴ Cenâb-ı Hak (c.c.) adı geçen sürede şöyle buyurmaktadır:

{ عيس وتولى، أن جاءه الأعمى، وما يدريك لعله يزكى، أو يذكر فتنتفه الذكري، أما من استغنى، فأنت له تصدى، وما عليك ألا يزكى، وأما من جاءك يسعى، وهو يخشى، فأنت عنه تلهي }

¹² Ravi Malhotra, a.g.e., vol: 8 no: 3 (new series) whole no:31, 2001.

¹³ Tevbe.9/91.

¹⁴ Kaddûmî, Mervan, a.g.e., s. 516; Faruk Beşer, “Medeniyetiniz Varsa Engellilerinizde Olacaktır,” 14.12.2012, Yeni Şafak.

“Peygamber, âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve öteye döndü. (Rasûlüm! onun halini) sana kim bildirdi! Belki, o temizlenecek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek”¹⁵ “Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysaki, onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin”¹⁶ “Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun.”¹⁷ Abdullah İbn Mektûm bu olaydan sonra Hz. Peygamber 'in her yanına geldiğinde Peygamber on'a: “ Gel bakalım Rabbimin beni uyarmasına sebep olan kişi” diyerek ona iltifatta bulunmuştur.¹⁸

İslamın ilk dönemlerinden itibaren engelliler Medine şehir devletinin hemen her kademesinde hizmet vermişler ve toplumla kaynaşmışlardır. Örneğin; Hz. Peygamber savaşa çıktığında Medine'ye Abdullah İbn Mektûm'u kendi yerine defalarca vekil bırakmıştır. Muâz b. Cebel (ö.17/638)'li ayağından engelli olmasına rağmen Yemen'e vâli olarak göndermiştir.¹⁹

H. Peygamber (s.a.v.) veda hutbesinde insanlara islamın bakış açısını belirleyen veciz cümleleri söylerken şöyle demiştir : {أيهما الناس، إن ريكم واحد وإن أباكم واحد، ألا لا فضل لعربي على عجمي ولا لأسود على أحمر إلا بالتقوى، خيركم عند الله }²⁰ “Ey insanlar, sizin atanız ve Rabbiniz birdir. Arabın aceme, siyahın kırmızıya takvaca üstün olanlar hariç, üstünlüğü yoktur. Allah katında en hayırlınız takvaca üstün olanınızdır.” Ayrıca unutmamak gerekiyor ki; kişinin sahip olduğu beden ve akıl sağlığı kendi yeteneği ile kazanılmış bir değer değildir; çünkü bu nimetin kaynağı Cenâb-ı Hak'tır dilediği zaman verdiği bu nimeti istediği kişiden geri alabilir. Çünkü, ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır : {وما بكم من نعمة فمن الله }²¹ “ Sahip olduğunuz herhangi bir nimet Allah katındandır.” Diğer başka bir ayette de:

{ قل اللهم مالك الملك تؤتي الملك من تشاء وتنزع الملك ممن تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء بيدك الخير إنك على كل شيء قدير }²²

“(Rasûlüm!) De ki: Mülkün gerçek sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin ve mülkü dilediğinden geri alırsın. Dilediğini yüceltir, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Gerçekten sen her şeye kâdirsin,” buyurmuştur.

Toplumda var olan engellilerin, buldukları toplumların mutluluğu ve refahında katkılarının olduğunu da unutmamak gerekir. Zira, bir gün

¹⁵ Abese,80/1-4.

¹⁶ Abese, 80/5-7.

¹⁷ Abese, 80/8-10.

¹⁸ Musa, Reşat, “Buhûsun fi Sikolojiyyeti'l-Muâk”, Kahire, 2001, s. 209-210; Faruk Beşer, a.g.e.

¹⁹ Musa, Reşat, a.g.e., s.210; Faruk Beşer , a.g.e.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, 23489.

²¹ Nahl.16/53.

²² Âli Imrân,2/26.

Sa'd b. Ebî Vakkâs (ö.55/696) Hz. Peygamberinde bulunduğu bir yerde kendini özürülülerden üstün görünce Hz. Peygamber, o'nun bu tutumuna müdahale ederek şöyle demiştir: { هل تُتَصَرُّونَ وَ تَرْزُقُونَ إِلَّا بِضَعْفَاءِكُمْ }²³ " 'Allah' size yardım ediyor ve Rızık ta veriyorsa bu ancak 'aranızda bulunan' zayıf kişilerin hatırınadır. Allah Rasûlü yine bu meyanda şöyle buyurmaktadır: إِنَّمَا { نَصَرَ اللَّهُ هَذِهِ الْأُمَّةَ بِضَعْفَتِهِمْ بِدَعْوَاتِهِمْ وَصَلَاتِهِمْ وَإِخْلَاصِهِمْ }²⁴ "Cenâb-ı Hak bu ümmete, ancak zayıflarının ihlâsı, namazları ve duaları sayesinde, yardım etmiştir". Bu hadis-i şerifi, zayıflar ve acizler dünya güzelliklerine karşı fazla beklenti içinde olmadıklarından dolayı, ibadet ve itâatta daha samimi ve huşu' içinde olurlar şeklinde anlayabiliriz. Bu ve benzeri naslar bize, İslam dininin bu tür kişilere karşı gösterdiği insanî tavrı göstermektedir.²⁵

Râşit, Halifeler ile Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de Hz. Peygamber (s.a.v.)'in çizmiş olduğu istikamette davranılmıştır. Hz. Ömer (ö. 23/644), İslam devletinin topraklarının genişlemesinin akabinde, kimsesiz ve fakir çocukların yararına İslamın öngördüğü şartlara uygun olarak ve bütçesi devletin kasasından karşılanmak üzere, ilk sosyal sigortalar kurumunu kuran kişi olarak tarihte yerini almıştır. Devlet kurumlarını da kuran Hz. Ömer, nüfus sayımı için bütün vatandaşların isimlerini sicillere işletmiş, hiç kimsenin maddi imkânına bakmadan herkese bütçeden eşit miktarda maaş dağıtmıştır. Küçük çocuklara 100 dirhem verirken, büyüdüğünde bu miktar iki yüz, daha da büyüüp buluş çağına eriştiğinde miktar artmıştır.²⁶ Hz. Ömer, İslam coğrafyasında tebânın başına gelebilecek her türlü olumsuzluklardan kendisinin sorumlu olacağı görüşünü taşımaktadır.²⁷

İmam İbn Şihâb ez-Zührî (ö.124/742) Ömer b. Abdilazîz (ö.101/720)'e yazdığı mektupta, zekâtın verilmesi gereken kişileri sayarken, yaşlıları, çalışamayacak durumda olan özürülülerini, sonradan sakatlananları, harp malûllerini, yolcuları, kimsesizleri ve borçlularını da zikretmiştir.²⁸ Bu sosyal hizmetler, sadece Müslümanlara özel olmayıp, gayr-i müslim vatandaşlara kadar ulaşmıştır. Ömer b. Abdilazîz Basra'daki valisi Adiy b. Arta' (ö.102/721)'ya yazdığı mektubunda ' şehirde yaşayan gayr-i müslim ihtiyaç sahiplerini tespit etmesini ve onlara devletin bütçesinden maaş bağlamasını' emretmiştir.²⁹ Ayrıca, hükmettiği toprakların her yerinde ihtiyaç sahiplerinin yararlandığı aşevleri kurmuş, görme özürülüler için refakatçi tahsis edilmesini, hasta olup da bakıcısı bulunmayanlara da bakıcılar görevlendirilmesini emretmiştir.³⁰

²³ Ahmed b. Hanbel, 21732.

²⁴ Beyhakî, 4372.

²⁵ Kaddûmî, Mervan, a.g.e., s. 517.

²⁶ İbn Sa'd, Muhammed b. Sa'd el-Haşimi, "et-Tabakâtü'l-Kübrâ", Beyrut, 1377, III, 46.

²⁷ Taberî, Ebu Ca'fer M. b. Cerir, "Tarihu't-Taberî", thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır, 1961, IV, 202-203.

²⁸ Ebû Ubeyd, Kasım b. Selâm, "el-Emvâl", thk. M. Halil Hıraş, Kahire, 1969, s. 578-580.

²⁹ İbn Sa'd, a.g.e., V, 380.

³⁰ İbn Sa'd, a.g.e., V, 276; Muhammed İmâra, "Ömer b. Abdülazîz", Kahire, ts. s. 126.

Abbâsiler dönemine baktığımızda da aynı hassasiyetin devam ettirildiğini görmekteyiz. Halife Mansur (ö.158/775) valilerine yazdığı mektubunda, 'Ülkedeki kocası bulunmayan ve çalışamayacak durumdaki dul kadınlara, yetimlere ve körlere işlerinin devlet kasasından temin edilmesini' emretmiştir. Kendisinden sonra yönetimi devralan kardeşi Mehdî (ö. 169/786) de bunlara ilave olarak akıl hastalarının sürekli işlerinin verilmesi cihetine gitmiştir.³¹

Selçuklular döneminde de özürliülerin yararına yapılan yatırımlar Emevî ve Abbâsi döneminden farklı değildir. Bu dönemde kurulan sosyal yardım müesseseleri, hastaneler, zâviyeler, hanlar, hamamlar çok ileri derecede ve yaygındı. Anadolu da bu gün hâlâ ihtişamlarını sürdürme gelen Dâru's-Şifa'ların en eskisi Kayseri'de m.1205 'te yapılmış olup Gevher Nesibe Hatun'a aittir. Sivas'ta, Divriği'de, Çankırı 'da, Amasya'da inşa edilen hastaneler Selçuklu Türklerinin bu hususa ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Ilgın, Eskişehir, Kütahya ve Erzurum'da hasta ve felçliler için sıcak su banyoları kurulmuştur. Kör, sakatlar, dul ve yetimler içinde yurtlar tesis edilmiştir. Ayrıca süt emme çağındaki yetim çocuklar için de sütanne teminine gidildiği bilinmektedir.³²

İslam'da sosyal yardımlaşma önemli yer tutmaktadır. İnsanların fiziki, zihinsel ve manevi açıdan sahip oldukları çalışma yeteneklerinin farklı oluşunu unutmamak gerekir. Bundan dolayı her insanın yapısına uygun iş temin etmek devletin görevi olması gerekmektedir. Bu insanların sadece barınma ve geçinme ihtiyaçlarının karşılanmasıyla yetinilmemelidir. Her özürliüye sahip olduğu yeteneğe göre iş imkânı sağlanmalıdır. Çünkü bu tür kişilerin içinde buldukları çevrede çalışarak geçimlerini kazanmaları onların toplumla uyumlu olmalarının bir vesilesi olacaktır. İbn Âbidîn (ö.1252/1739) Ebû Yusuf(ö.182/798)'un toprağını ekip biçebilecek durumdaki muhtaç kişilere, helâl kazanç sağlayabilmeleri için devlet bütçesinden kredi verilmesinin caiz olduğunu, nakletmiştir.³³ İbn Âbidîn konuyla ilgili olarak, devlet bütçesinden yardım almaya hak kazanan kişinin, bu hakkından asla feragat etmemesi ve nerede ve hangi şartlarda olursa olsun hakkını alması gerektiğini, belirtmiştir.³⁴ Hanefî fakihler bu hususta daha da ileri giderek vali, muhtaçlara yönelik parasal yükümlülüğünü yerine getirmedeği zaman, hakim bu hususta vereceği kararla valiyi zorlayabileceğini, ifade etmişlerdir.³⁵ Ayrıca Şafîî ve bazı Hanbelî fakihlere göre, ihtiyaç sahiplerine bütçeden verilecek olan miktar, kişinin ve toplumun içinde bulunduğu ekonomik şartlara ve ortama göre

³¹ Abdülmünî'm Nemr, "İslâmün Lâ Şüyü'yye", Mektebetü'l- Garib, 1976, s. 293.

³² Turan, Osman, "Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti", İst. 1969,2.baskı, s. 268, 271-272-273-274-275.

³³ İbn Âbidîn, Muhammed Emin, "Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'â'd-Dürri'l-Muhtâr," Mısır, 1386, III, 364.

³⁴ İbn Abidîn, a.g.e., IV, 159.

³⁵ Ebû Zehrâ, "et-Tekâfü'l-İçtimâî fi'l-İslam," Kahire, Daru'l-Fikr, ts.

değişebilir.³⁶ Malikî ve Hanbelilerin ekseriyetine göre, bütçeden verilecek miktar, asgari olarak kişinin bir yıllık ihtiyaçlarını karşılayacak miktardan az olmamalıdır.³⁷ Hanefiler, verilecek miktarın nisap miktarından az olmamasını, açıklamışlardır.³⁸

Sonuç

Yapmış olduğumuz kısa nakiller, İslam medeniyetinin özürlü ve muhtaçlara karşı takınmış olduğu olumlu tavrı açıkça ortaya koymaktadır. Henüz günümüzde bile bizim bu seviyeye ulaşmaktan çok uzakta olduğumuz açıktır. Esefle belirtmek gerekir ki; çoğu Müslüman ülkelerin bu seviyeyi tutturması hayli zor görünmektedir. Ülkemizde son dönemlerde engelli çocuk sahiplerine, dul ve yaşlılara yönelik bazı iyileştirici adımlar atılmış bulunmaktadır. Mesela; engelli çocuğu bulunan ailelere devlet düzenli olarak aylık ödemelerde bulunmaktadır. Bu tür kişilere yönelik yapılan iyileştirmeler insanı şüphesiz mutlu etmektedir. Bununla birlikte, bu güne kadar uygulanan politikaların eksiklikleri giderilmeye çalışılmalı ve yeni istihdam politikaları bulunmalıdır.

Ülkemizde özürlüler ile ilgili çalışmalar, pek çok Avrupa ülkesinden çok daha önce başlamıştır. Buna rağmen şu durumda bu hususta Avrupa dan geride olduğumuz açıkça bellidir. Yine de 1982 çıkarılan anayasadaki (Ek fıkra: 7/5/2010-5982/1 md.) gereğince, çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirleri işaret etmiştir. Buna göre devlet sosyal güvenlik hakkı olarak bu güvenliği sağlayacak gerekli bütün tedbirleri almakla kendini görevlendirmiştir. Çalışabilecek durumdaki engelliler için de 4857 sayılı İş Kanunu kapsamındaki işyerlerinin özürlü çalıştırma zorunluluğu getirmiştir. Ek Madde 39 gereğince Bakım gereksinimi olan özürlü yakını bulunan memurların tayininde kolaylık sağlanmıştır. Yine aynı maddenin gereği olarak 65 yaşını dolduran muhtaç kişilere kâfi olmasa da yaşlılık ve evde bakım parası bütçeden tahsis etmiştir.

KAYNAKÇA

BEŞER, Faruk, "Medeniyetiniz Varsa Engellilerinizde Olacaktır," 14.12.2012, Yeni Şafak.

BEYHAKÎ, Ebu Bekr Ahmed, es-Sünenü'l-Kübrâ, Haydarabât, 1353 /1934.

³⁶ Nevevî, Muhyiddin b. Şeref, "el-Mecmu'," Dimesşk, ts. VI, 193-194; Merdâvî, Alâuddin Ali b. Süleyman, "el-İnsâf fi Ma'rifeti mine'l-Hilâf," thk. M. Hamid el-Fıkhi, 2. Baskı, III, 238.

³⁷ El-Ezherî, Abdü's-Semi' el-Übey, "Cevâhiru'l-İklîl," Mısır, 1332, I, 138.

³⁸ İbn Hümmam, Kemalüddin Muhammed, "Şerhü Fethü'l-Kadir," Mısır, 1977, 2. Baskı, II, 279.

- EBÛ UBEYD, Kasım b. Selâm, “el-Emvâl”, thk. M. Halil Hıraş, Kahire, 1969.
- EBÛ ZEHRÂ, Muhammed, “et-Tekâfül-i-İçtimâî fi'l-İslam,” Kahire, Daru'l-Fikr, ts.
- EBUNNASR, Mithat Muhammed, “Te'hîl ve Riâyeti'l-Îlâka”, Kahire, 2004.
- EFENCERÎ, Yahya, “el-Etfâl Zevi'l-İhtiyâcâtî'l-Hâssa”, Dımeşik, 1999.
- el-EZHERÎ, Abdü's-Semi' el-Übey, “Cevâhiru'l-İklîl,” Mısır, 1332.
- İMÂRA, Muhammed, “Ömer b. Abdülazîz”, Kahire, ts.
- İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin, “Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr aleâ'd-Dürri'l-Muhtâr,” Mısır, 1386 .
- İBN HÛMAM, Kemalüddin Muhammed, “Şerhü Fethü'l-Kadir,” Mısır, 1977, 2. Baskı.
- İBN SA'D, Muhammed b. Sa'd el-Haşimi, “et-Tabakâtü'l-Kübrâ”, Beyrut, 1377.
- İBN HANBEL, Ahmed, El-Müsned, Beyrut, 1389.
- KADDÛMÎ, Mervan, “Hukuku'l-Muâk Fi'ş-Şeriatî'l-İslamiyyeti”, Mecelletü Camiati'n-Necâh Li'l-Ebhâs, (sos.bilm.), sayı: 18, 02, 2004.
- KAZZÂFÎ, Muhammed Ramazan, “Sikolojiyyeti el-Îlâka”, Cenzûr, Libya, 1988.
- MACHA, Elliy, Disabled People and Discrimination, A Global Overview, www.wcc- coe.org.
- MALHOTRA, Ravi, The Politics of the Disability Rights Movements, vol: 8 no: 3 (new series) whole no: 31, 2001.
- MERDÂVÎ, Alâuddin Ali b. Süleyman, “el-İnsâf fi Ma'rifeti mine'l-Hilâf,” thk. M. Hamid el-Fikhi, 2. baskı.
- MUSA, Reşat, “Buhûsun fi Sikolojiyyeti'l-Muâk”, Kahire, 2001.
- NEMR, Abdülmünîm, “İslâmün Lâ Şüyuy'yye”, Mektebetü'l- Garib, 1976.
- NEVEVÎ, Muhyiddin b. Şeref, “el-Mecmu'”, Dımeşk, ts.
- er-RÂZÎ, Muhammed b. Ebî Bekr, Mutâru's-Sihâh, İst. 1967.
- TABERÎ, Ebu Ca'fer M. b. Cerir, “Tarihu't-Taberî”, thk. M. Ebu'l-Fadl İbrahim. Mısır, 1961.
- TURAN, Osman, “Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti”, İst. 1969, 2. baskı.